

obradio nastanak samostanskog ogranka Trećeg reda počevši od pojave redovničkog života u krilu pokorničkog reda. Nakon toga piše o ustanovi blažene Anđeline te o vremenu kada nastaje Treći samostanski muški red, koji dobiva crkveno priznanje i doživljava svoj procvat. Posebna pažnja posvećena je velikom broju kongregacija koje su nastale u 16. i 17. stoljeću na temelju *Pravila franjevačkog Trećeg reda*. Kao i kod svih ranijih redova franjevačkog pokreta, i ovdje autor piše o krizama i poteškoćama s kojima se Red susreo u vrijeme regalizma i liberalnog laicima, kao i o njegovoj obnovi krajem 19. i u 20. stoljeću. Na kraju te cjeline, Iriarte donosi detaljan popis franjevačkih apostolskih ustanova.

U posebnom dodatku ove knjige popisani su svi sveci i blaženici cijele franjevačke obitelji te se donosi supsidij za povijest franjevaštva.

Knjiga Lázara Iriarteja vrijedno je djelo koje će zasigurno naći velik broj poklonika među brojnim članovima franjevačkog pokreta u Hrvatskoj. Zasigurno će naći i velik broj čitatelja među znanstvenicima jer je prvo sveobuhvatno djelo koje obrađuje franjevačku opću povijest te je vrijedan izvor za njezino poznavanje. Ono što treba ovdje napomenuti jest to da su u knjizi vrlo slabo obrađeni franjevci s područja izvan talijansko-španjolsko-francusko-njemačkog okruženja, osobito franjevci među slavenskim narodima, no tomu možemo naći opravdanje u tome što je povijest franjevaca tih područja slabije poznata na razini Reda, pogotovo što ne postoje prijevodi na svjetske jezike izvrsnih radova koje su pisali povjesničari franjevačkog pokreta među slavenskim narodima. No, ta činjenica ničime ne umanjuje veliku vrijednost ove knjige i njezin značaj za povijest franjevaštva uopće, kao i sustavnost koja je jedno od važnijih obilježja djela.

Daniel Patafta

Marija s. Agnezija PANTELIC, **Hrvatsko glagoljsko srednjovjekovlje** (prir. Petar BAŠIĆ) Kršćanska sadašnjost – Družba sestara milosrdnica svetog Vinka Paulskog u Zagrebu, Zagreb, 2013., 725 str.

U izdanju Kršćanske sadašnjosti i Družbe sestara milosrdnica svetog Vinka Paulskog u Zagrebu objavljena je monografija *Hrvatsko glagoljsko srednjovjekovlje*, koja sadrži sve dosad objavljene znanstvene i stručne radove Marije s. Agnezije Pantelić (1915. – 2008.), istaknute hrvatske filologinje. Radovi su u nekim segmentima prilagođeni za objavljivanje. U knjizi su radovi podijeljeni u pet cjelina, ovisno o temama kojima se bave.

Prva cjelina naslovljena je »Na izvorima ćirilometodske baštine« i sadrži deset radova. U prvome radu »Elementi bizantske himnologije u hrvatskoglagojskom himnu« (12–27) autorica naglašava da je pokušala odrediti strukturu, provesti idejnu analizu i jezične izražajne mogućnosti hrvatskoglagojskog uskrsnog himna, zatim odrediti liturgijsko mjesto i vrijeme kad su nastali takvi himni te sagledati razlog sastavljanja takvih pisanih tekstova. Napominje da je također potrebna daljnja sustavnija analiza muzikologa te analiza istočnoga grčkog i slavenskoga bogoslužja. Drugi rad, naslovljen »Melodijski arhaizmi uskrsnog ciklusa u glagoljskim kodeksima« (28–36), analizira datume Uskrsa u hrvatskoglagojskim misalima i brevijarima u kojima se sačuvalo devetnaest tabela uskrsnih datuma, poput fragmenta *Barbanskoga misala* iz 1425. godine. U radu »Zadar

na razmeđu glagoljskog juga i sjevera s obzirom na liturgijske kodekse XI. – XV. stoljeća« (37–46) pokazuje se da je Zadar bio politička prijestolnica bizantske Dalmacije i sjedište latinske liturgije sa Zapada, u kojem su se stvarali liturgijski kodeksi u razdoblju od 11. do 15. stoljeća. Analizom je autorica ustvrdila da su upravo oni utjecali na stvaranje kodeksa istočne liturgije. Riječ je o fragmentarno sačuvanoj liturgiji sv. Bazilija poznatoj kao *Sinajski listići* u sklopu glagoljskoga *Sinajskog euhologija* iz 11. stoljeća. U radu »Odras sredine u hrvatskoglagojskim liturgijskim kodeksima XIV. i XV. stoljeća« (47–52) autorica iznosi doprinos crkvenih redova u Hrvatskoj na području stvaranja srednjovjekovnih glagoljskih liturgijskih kodeksa. Hrvatski benediktinci preveli su na staroslavenski *Misal kneza Novaka* iz 1368. godine, franjevci su sačuvali misal krbavskog krasopisca i iluminatora Bartola iz 1402. godine, a pavlini dva novljanska brevijara iz druge polovice 15. stoljeća. U svima njima autorica pronalazi odraz feudalnoga srednjovjekovnog mentaliteta koji svecima daje poseban naglasak. Monograme i amulete koji su se u srednjovjekovnom razdoblju pojavljivali u knjigama i kodeksima na hrvatskome prostoru autorica je obradila u radovima »Starokršćanski monogrami i glagoljske sigle u Hrvatskoj« (53–65) i »Hrvatskoglagojski amuleti tipa Sisin i Mihael« (66–96). O sadržaju i značenju javnih govora u čast vladarima koje su u pismenom obliku ostavili Rafael Levaković (1590. – 1650) i Juraj Križanić (1618. – 1683.) autorica govori u radu »Levakovićevi i Križanićeви panegirici« (97–110). U istome poglavlju objavljene su autoričine recenzije knjiga o sljedećim radovima: »Vranina rasprava o Miroslavljevu evanđelju« (111–114), »Rilski glagoljski listovi« (115–117) i »Šibenski glagoljski spomenici od 1547. do 1774.« (autor knjige Ante Šupuk) (118–126).

Druga cjelina »Hrvatskoglagojski misali« sadrži sedam radova u kojima se pomoću analize podrijetla i sadržaja teksta najznačajnijih hrvatskoglagojskih srednjovjekovnih misala određuje povijesni okvir u kojem su nastali: »O Kijevskim i Sinajskim listićima« (128–126), »Tema posljednjega suda u prefaciji Bečkih listića« (167–174), »Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca« (175–246), »Iluminacije Hrvojeva misala« (247–312), »Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368.« (313–401), »Budinpeštanski primjerak senjskog misala iz godine 1494.« (402–407) i »Hrvatskoglagojski odlomak *Missale festivum*« (408–426).

Treća cjelina knjige »Hrvatskoglagojski brevijari« sadrži šest radova u kojima se iznosi porijeklo i analiza teksta (leksička i semantička) hrvatskih glagoljskih brevijara te se određuje vrijeme njihova nastanka i uspoređuje ih se s utjecajima iz drugih takvih pisanih spomenika na području srednjovjekovne Europe. To su radovi: »Zapadne varijante u staroslavenskim psaltirima« (428–434), »Fragmenti hrvatskoglagojskoga brevijara starije redakcije iz XIII. st.« (435–504), »Senjski Lobkovicov psaltir iz 1359. godine« (505–520), »Drivenički odlomak glagoljskog brevijara iz XV. st.« (521–529) i »Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460.« (530–576). Na kraju poglavlja nalazi se rad »O Hammovu izdanju Bečkoga psaltira« (577–581), a riječ je o recenziji knjige *Psalterium Vindobonense* bečkoga akademika i filologa Josipa Hamma, u kojoj se ističe da je autor učinio veliku uslugu hrvatskoj filologiji i kulturnoj povijesti Istre jer je prvi transliterirao glagoljski tekst jedinoga sačuvanog hrvatskoglagojskoga komentiranog psaltira iz 1463. godine s područja Kopra, a koji ujedno posvjedočuje o postojanju glagoljske pismenosti na području cijele Pazinske grofovije.

Četvrta cjelina sadrži četiri rada, a naslovljena je »Hrvatskoglagoljski kalendar i sanktoral«. U prvom radu »Pashalne tabele i datiranje glagoljskih kodeksa« (584–617) autorica upozorava na koji način treba uzimati dataciju nastanka hrvatskoglagoljskih kodeksa kao točan podatak. Ističe da u rješavanju toga problema treba u obzir uzeti datume u pashalnim tabelama koji se zatim moraju podudarati s godinom navedenom u kodeksima. U drugome radu pod naslovom »Kronološki elementi u Ročkom misalu« (618–628) prema tablicama u Ročkom glagoljskom misalu iz druge polovice 15. stoljeća pokazuje kojima su se kronološkim elementima sastavljači glagoljskih kodeksa koristili da dođu do prvog dana blagdana Uskrsa. U radu »Kulturnopovijesni sastav glagoljskih sanktorala i kalendara od XIII. do XV. st.« (629–639) autorica, baveći se značenjem hrvatskih glagoljskih misala za razvoj kulturne i društvene povijesti, naglašava da su Hrvati jedini od Slavena trajno čuvali i sačuvali glagoljsko pismo. Analizirajući *Drugi novljanski brevijar* iz 15. stoljeća u radu »Kalendar II. novljanskog brevijara iz 1495.« (640–685) sagledava jezične detalje i pojedinosti o kojima su pavlini vodili računa prilikom sastavljanja spomenutog kodeksa.

U posljednjoj cjelini »Blaž Baromić i njegovo doba. Glagoljski pisari i tiskari« nalaze se tri rada posvećena prikazu života i djelovanja vrbničkog glagoljaša Blaža Baromića, koji je djelovao u Senju. U radu »Kulturni ambijent djelovanja Blaža Baromića« (688–695) sagledavaju se crkvene i društvene okolnosti u kojima su Baromićeva djela nastala. U radu »Blaž Baromić, pisac i tiskar glagoljskih knjiga« (696–700) analizira se sadržaj njegovih rukopisnih pisanih knjiga i tiskanog brevijara. Crkvenim i društvenim okolnostima u kojima su nastali radovi toga glagoljaša opisani su u radu »Kulturni ambijent djelovanja Blaža Baromića« (688–695), dok se u radu »Glagoljaši začinjavci« (701–705) nalaze prilozi o glagoljašima, objavljeni u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, nasljednicima senjske tiskare koju je Baromić napustio 1494. godine nakon odlaska biskupa iz Senja, uz čiju je pomoć pokrenuo tiskaru. Naposljedku, na kraju djela nalazi se bibliografija radova (707–710) autorice koja je podijeljena po godinama kad su objavljeni, predmetno kazalo (710–716) i autorsko kazalo (717–722).

Božena Glavan

Josip VRANDEČIĆ, **Borba za Jadran u ranom novom vijeku: mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi**, Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest, Split, 2013., 295 str.

Knjiga Josipa Vrandečića, koju ovdje prikazujemo, rezultat je obrade spisa pohranjenih u Tajnom vatikanskom arhivu koje je zabilježio i dijelom prepisao fra Danijel Zec, franjevac Redodržave istarsko-dalmatinske glagoljaša trećoredaca. Zec je tijekom rada u Vatikanском arhivu obradio gradivo mletačke nuncijature, ali i ostalih veleposlanstava poput bečkoga i madridskoga, ispisujući one dijelove koji se odnose na mletačko-osmanske ratove u Dalmaciji. Ostavština fra Danijela Zeca u kojoj su pohranjeni rečeni spisi nalazi se u Državnome arhivu u Zadru u rukopisnom fondu u pet kutija pod nazivom *Cenni Storici sulla Dalmazia. Raccolti nell'Archivio Segreto Vaticano*.